

Fólkaatkvøðan 14. september 1946

Kelda: Annfinnur í Skála, Stjórnskipanarmálið 1946 - Keldur til Føroya søgu

Hilbert amtmáður og Jóannes Patursson úr kirkju

EIRIKUR LINDENSKOV

Vóru danskir politikarar meira ella minni samdir um, at sambandið millum Føroyar og Danmark fór at slitna, tá úrslitið av fólkaatkvøðuni var greitt, so vóru føroysku politikarnir ikki eins sannfærdir.

Fólkaatkvøðan bindandi

Thorstein Petersen skrivaði grein í Dagblaðnum 16. september, sum hann kallaði »Í Føroyum ráða føroyingar«. Hann sipaði til gamla fólkaafskotsráðgjafið »Í Føroyum skulu føroyingar ráða«, sum nú við øðrum orðum skuldi verið gingið út. Hann segði m.a., at ein fólkaatkvøða kundi ikki verða gjørd ógildug, og at hon kundi heldur ikki verða hildin fleiri ferðir. Úrslitið av fólkaatkvøðuni var bindandi.

Thorstein Petersen segði, at persónliga metti hann, at tað, ið nú átti at vera gjørt, var at útskriva nýval til lögtingið, og at nýggja lögtingið mátti loysa tvey vandamál:

1) at skapa tørvandi fyrisitingarlig umboð, og
2) at skipa víðurskipti Føroya við Danmark.

Men tað fyrsta, ið mátti verða gjørt, var at taka við landsstýrinum, tó uttan at gera stórvægis broytingar, fyrr enn nýggja lögtingið var valt.

Thorstein Petersen visti á tað, ið forsætisráðharrin Knud Kristensen hevði sagt, at skilnaðurin mátti fara fram á lagaligan hátt, og tað metti Thorstein Petersen bara kundi verði avgjørt, um føroyskt landsstýri tók upp samráðingir við dansku ríkisstjórnina. Samráðingarnevndin skuldu vera ráðharrar ábyrgdir lögtinginum. Tað, ið Thorstein Petersen her bar fram, kom eisini at verða politikkur fólkaafskotsins á tingi.

Stjórnaprúppskotið havnað

Tað er hugsandi, at Petur Mohr Dam eisini læt seg ávirka av tí, ið Knud Kristensen hevði sagt, tí 17. september skrivaði P. M. Dam í Føroya Social-Demokrati, at tað kundi hent, at loysing kom at gerast veruleiki, og hann legði afturat, at hetta var uppfatanin hjá danska forsætisráðharrinum.

Louis Zachariasen, formaður Sjálfstýrissins, skrivaði í Tingakrossi 18. september, at sum hann dugdi at meta um úrslitið av fólkaatkvøðuni, so var tað einasta, ið hent var, at stjórnaprúppskotið var havnað.

Hann kravdi at fáa at vita, um »tað almenna Danmark« hevði staðið aftan fyri stjórnaprúppskotið, og um tað skuldi skiljast sum kravboð til Føroya. Hann legði lítið lag í, hvat Knud Kristensen persónliga helt og ikki, men hann vildi hava eina almenna frágreiðing frá danska ríkisdegnum.

32% sleppa ikki at loysa...

Í leiðara 18. september kastaði Dimmalætting tinginum fyrri, at stjórnaprúppskotið ikki var komið til atkvøðugreiðslu á tingi á vár, tí har hevði tað helst verið havnað, og so hevði ríkisstjórnin havt stundir til at tikið stjórnaprúppskotið aftur. Leiðarin helt, at ríkisrættarlaga var tibetur einki hent, tí loysing kundi ikki verða sett í verk, har bara 32% høvdu valt loysing av øllum teimum, ið høvdu valrátt.

Óli í Skúla, tingmaður Sambandsflokksins í Norðuroyggjum, sendi danska forsætisráðharrinum fjarrit, har hann hvassliga mótmælti, at fólkaatkvøðan skuldi verða orsök til loysing Føroya og Danmarkar millum.

Koyrdur úr Javnaðarflokkinum

Jákup í Jákupsstovu var valdur á ting fyri Javnaðarflokkin við valið í 1945. Eftir fólkaatkvøðuna atkvøddi hann saman við Fólka-flokkinum, sum á henda hátt fekk meiriluta á tingi. Hetta hóvaði ikki partamonnum, og teir koyrdu hann úr flokkinum

EIRIKUR LINDENSKOV

Við valið 1945 var søvingurin Jákup í Jákupsstovu valdur á ting fyri Javnaðarflokkin. Hann er higartil yngsti maður, ið er valdur á ting - einans 23 ára gamal. Men Jákup í Jákupsstovu var ikki leingi í politikki. Hetta tíðarskeiðið hevði Javnaðarflokkin seks tingmenn. Sambandsflokkurin hevði eisini seks mans, meðan Fólka-flokkurin hevði heilar ellivu mans. Fólka-flokkurin var tí í andstöðu til Javnaðar- og Sambandsflokkinn - og hetta var júst tíðin, tá harðast leikaði á, og tá fólkaatkvøðan um loysing/samband var útskrivað.

Nei til loysing

Javnaðarflokkurin tók í juni 1946 støðu til fólkaatkvøðuna. P. M. Dam boðaði frá, at Javnaðarflokkurin ráddi veljaranum til at atkvøða fyri stjórnaprúppskotinum, hóast tað ikki var nóg gott í øllum lutum. P. M. Dam helt, at uppskotið var frægari enn loysingin, og at tað kundu bera stór framstig í sær.

Formaður Javnaðarflokksins visti kortini á, at veljarar ikki skuldu hvepast við at atkvøða fyri stjórnaprúppskotinum og harvið halda, at síðsta orðið var sagt. Loysingin kundi saktans fást seinni, segði hann og visti á, at við stjórnaprúppskotinum fóru føroyingar at fáa meiri sjálfstøðu, og at danir fóru at eftirlíka kravum føroyinga. Hann gjørdi eisini greitt, at Javnaðarflokkurin fyrri alt í verðini ikki vildi aftur til stöðuna, sum var fyrri 9. apríl 1940.

Tjóðskaparligt stríð

P. M. Dam ákærði eisini Fólka-flokkinn fyrri at birta uppundir tjóðskaparligt stríð, og grundaði hetta við áheitan Fólka-flokksformansins at skriva nei á atkvøðuseðilin, so hann gjørdist ógildugur.

Javnaðarflokksins stóða tyktist greið - flokkurin vildi hava stjórnaprúppskotið

samtykt.

Kortini var flokkurin ikki fullsamtur. Upp undir fólkaatkvøðuna ferðaðust føroyingarfelagsmennirnir úr bygd í bygd og talaðu fyri loysing. Sama gjørdi javnaðarmaðurin Jákup í Jákupsstovu. Føroysku flokkarnir gjørdi ikki nógv burtur at ávirka veljarafjøldina.

Gentleman's agreement

Pól Petersen (einasti tingmaður frá teirri tíðini, ið enn er á lívi, (hann fylti 95 í hesum mánaðinum) hevur sagt, at flokkarnir høvdu gjørt eina »gentleman's agreement« um ikki at ávirka veljararnar á almennum fundum. Flokkarnir royndu mestsum bara í bløðunum at ávirka veljaran.

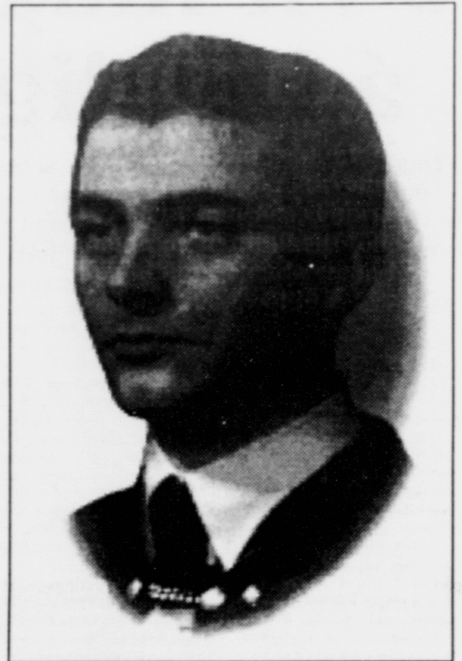
Úrslitið av fólkaatkvøðuni kom kanska óvart á onkran. Í øllum førum kunnu vit siga, at úrslitið ikki var so greitt, sum tað kundi verið, tí so mangir seðlar vóru ógildugir. Kortini skerst ikki burt, at fleiri vildu loysing enn stjórnaprúppskotið.

Sambandsflokkurin og Javnaðarflokkurin hildu uppá fyrri 14. september, at fólkaatkvøðan var bindandi, meðan Fólka-flokkurin helt upp á, at hon bert var vegleiðandi. Eftir valið og eftir kanska óvantaða úrslitið, skiftu flokkarnir stöðu. Nú sögdu Sambands- og Javnaðarflokkurin at fólkaatkvøðan bara var vegleiðandi, meðan Fólka-flokkurin segði, at hon sjálvandi var bindandi.

Skifti ikki stöðu

Einasti maður, sum soleiðis ikki skifti stöðu, var Jákup í Jákupsstovu. Hann fór nú í part við Fólka-flokkinn, og tí var meiriluta á tingi fyrri, at fólkaatkvøðan var bindandi, og tí var loysingin nú í ljósmála.

Við tilmæli frá lögtingsmáttinum og frá ríkisdegnum valdi ríkisstjórnin straks at senda lögtingið heim og at skriva út nýval. Stjórnin váttaði, at Fø-

roya fólk hevði rætt til sjálvt at taka avgerð um, annaðhvørt tað var hugað at halda fram í ríkisfelagsskapinum ella ikki, men tá fólkaatkvøðan visti, at ein tepur meiriluti av teimum, sum høvdu greitt atkvøðu, var hugaður at loysa Føroyar frá Danmark, og at tepur meiriluti av lögtingsmonnum var fúsar at taka henda fólkaaviljan til eftirtektar, tá valdi ríkisstjórnin at senda tingið heim.

Úrslitið av valinum gjørdist, at teir loysingahugaðu mistu meirilutan. Sambandsflokkurin fekk seks mans, Javnaðarflokkurin (Sjálvstýrisflokkurin stillaði upp á javnaðarlistanum) fekk somuleiðis seks mans, meðan Fólka-flokkurin nú bert fekk átta mans valdar.

Ekskluderaður

Luturin hjá Jákupi í Jákupsstovu elvdi til ikki sørt rumbul í Javnaðarflokkinum. Í brævi dagfest 22. september 1946 boðaðu hinir fimm tingmenn Javnaðarflokksins Jákupi í Jákupsstovu frá, at hann var koyrdur úr Føroya Javnaðarflokki. Grundgevingarnar, teir góvu, vóru: Fyri tað fyrsta, at lögtingsamtýktina frá 21. september, sum teir 12 (fólka-flokksmenn og Jákup í Jákupsstovu) høvdu samtykt, metti Javnaðarflokkurin at vera ríkiskvett, fyrri tað annað, at Javnaðarflokkurin var fyrri at varð-

Jákup í Jákupsstovu fór í part við Fólka-flokkinn, og var tí koyrdur úr Javnaðarflokkinum

veita tey búráttindi og arbeiðsrættindi, sum føroyingar høvdu í felag við danir, og fyrri tað triðja, at Jákup í Jákupsstovu var valdur tingmaður á valskrá, sum var ímóti loysing, og í brævinum heittu teir á hann at leggja tingarbeiðið niður og lata næsta mann á listanum taka sæti á tingi.

Jákup í Jákupsstovu vardi stöðu sína og segði, at fókið hevði valt loysing, og at lögtingsamtýktin var í samsvari við fólkaaviljan. Hann legði afturat, at tað var rætt, at valskrá Javnaðarflokksins ikki bar loysing í sær, men at »tilboðið« var eins fjart og loysing, og hóast tað hevði Javnaðarflokkurin mælt fóki at atkvøða fyri stjórnaprúppskotinum. Jákup í Jákupsstovu segði eisini, at á aðalstjórnarfundinum Javnaðarflokksins 5. juni 1946 varð samtykt, at veljarar og álitisfólk Javnaðarflokksins skuldu sleppa at standa óheft, og at málagn Javnaðarflokksins skuldi ikki taka stöðu undan fólkaatkvøðuni.

Einki skrivligt upprit er frá hesum fundi. Dagin eftir boðar Jákup í Jákupsstovu frá, at hann tekur seg úr tingbólki Javnaðarflokksins, og at hann fyribils stendur utanflokka á tingi.